

Het wel en wee van de Matkop in de duinstreek

Jan Kuys

Het begon op 31 juli zo onschuldig. Een tijdje lang hadden we hem niet waargenomen op de mailgroep van Vogelnet Zuid-Kennemerland, maar ineens was Klaas Eigenhuis daar weer. Nee, niet met een klassieke waarneming, maar met een korte beschouwing over Thijssse's Hof. Maar dat zijn korte gedachtespindel tot een ruim zes weken durend en in intensiteit toenemend debat zal leiden, heeft Eigenhuis destijds zeker niet gedacht.

Matkoppen in Thijssse's Hof?

Hij heeft die zondag zitten bladeren in 'De Levende Natuur' uit 1935, waarin hem de volgende zinsnede is opgevallen: *"Voor Nachtegalen is Thijssse's Hof een uitgezocht plekje. Dikwijls zongen er twee tegelijk. Vermoedelijk hebben zij er ook gebroed. Dit kan niet gezegd worden van Matkop en Glanskop, twee soorten Zwartkopmeezen, die aan het geluid gemakkelijk te onderscheiden zijn en er waren waargenomen door den heer Thijssse"*. Aan het artikel van de bekende Haarlemse vogelaar L. van 't Sant voegt hij toe: *"De heer Thijssse was dus de waarnemer van de Matkop, en er was geen fluit aan: 'de soorten zijn gemakkelijk aan het geluid te onderscheiden'."*

Deze opmerking uit de losse pols leidt nog diezelfde avond tot een reactie van Ruud Vlek uit Amsterdam, die zich geroepen voelt de eer van Thijssse te verdedigen. *"Ik begrijp dat je twijfels hebt over Thijssse's waarneming van een Matkop in Thijssse's Hof ca. 1935. En dat je die opvat als alweer een bewijs van de gebrekkige vaardigheden van Thijssse als het om het onderscheiden van bijzondere soorten gaat."* Hebben beide heren soms al eerder gestecheld over de betekenis van Thijssse voor de Nederlandse ornithologie? Vlek diept een citaat op van maestro Thijssse uit 1946 – dat moet een van zijn laatste bijdragen aan de kennis over Nederlandse vogels zijn geweest – waaruit blijkt dat Thijssse elf jaar later wel degelijk een onderscheid maakte tussen het geluid van Matkoppen en Glanskoppen.

Tevens geeft Vlek aan dat de Matkop volgens eerdere waarnemingen op meerdere plaatsen in de duinstreek heeft gebroed.

Matkoppen in de duinstreek onzin?

Het wordt een populair onderwerp op de computer deze avond. Liefst vijf reacties volgen er nog na het bericht van Vlek om 18.59 uur. Eerst meldt Harm Niesen dat L. van 't Sant Lauri als voornaam heeft en dat deze Indische Hollander doodgereden Meerkoeten als diner gebruikte. Maar Eigenhuis gaat het daar niet om. Hij ventileert wat twijfels over de door Vlek genoemde broedgevallen en houdt vol dat Thijsse zich wel vaker vergiste. De discussie is dan nog redelijk ontspannen. Berichtenschrijvers verhalen glimlachend over die 'gekke' Van 't Sant en over recepten voor Meerkoeten. De avond is echter nog niet verstreken, wanneer Niesen olie op het vuur gooit. *"Matkoppen in de duinstreek c.q. Kennemerland? Absolute onzin."*

Uitgedaagd door de vraag *"Ik zou in Geelhoed et al graag informatie van de Matkop van vóór 1973 gezien hebben"* verstrekt Steve Geelhoed een dag later cijfers uit de Avifauna over het voorkomen van Matkop en Glanskop in de duinstreek. En: *"Wat betreft Thijsse's Hof. Vanaf 1955 heeft W.J.M. Holthuizen, nadat hij van 1952 t/m 1954 met Laurens (!) van 't Sant meeliep, de broedvogels ieder jaar geteld. In het jaarverslag 2004 van Thijsse's Hof presenteert hij de resultaten per vijfjaarlijkse periode: Glanskop stelde hij voor het eerst vast in 60-64, 1 territorium in minder dan 2 van de 5 jaar. Vanaf 1985 is de soort een regelmatige broedvogel met maximaal 2 territoria. Voor de periode 1926-37, de jaren dat Thijsse er rond keek, noemt hij geen Glanskop wel Matkop. (...) Lijkt me aardig om het stuk uit 'De Levende Natuur' en het stuk in het jaarverslag te (laten) combineren tot een stuk voor de Fitis over de broedvogels van Thijsse's Hof. Wie o wie?"* De laatste oproep heeft (nog) niet tot resultaat geleid.

Vlek heeft intussen de kwestie ook uitgebreid bestudeerd. Alle SOVON-atlassen sinds 1979 bevestigen volgens hem het voorkomen van Matkop als broedvogel achter en zelfs in de duinstreek. Hij sleept voorts een karrenvracht vooroorlogse literatuur aan om te bewijzen dat de Glanskop de Matkop niet kan hebben verdrongen en deelt en passant een sneer uit naar Eigenhuis met de argumentatie dat Thijsse het allemaal nog niet zo gek heeft gezien.

Dit smeekt natuurlijk om een reactie. En die komt er de volgende dag ook. Maar Eigenhuis houdt het beschaafd. Hij wijst op de geringe betrouwbaarheid van sommige bronnen en geeft voorbeelden van hoe Thijsse zich wel vaker vergiste en hoe menselijk dit is.

Weer een dag later werpt Rienk Slings zich in de strijd. Op de vinkenbaan Castricum zijn drie Matkoppen geringd. Puur feitelijk, niks anders. Vlek blijft zich verzetten tegen de wijze waarop Eigenhuis Jac. P. Thijsse in de hoek zet. *"Bewijzen"* eist hij in een bericht van 2 augustus. Intussen gaat de discussie over minimaal twee zaken: a) hoe

scherp was Thijsse in zijn analyse van het voorkomen van de Matkop? en b) wanneer en waar en vanaf welk moment komt de Matkop voor in de duinstreek?

Deze dag ping-pongen Eigenhuis en Vlek wat op en neer. Eigenhuis houdt vol dat er rond Matkop nogal wat foute waarnemingen zijn gedaan. De resultaten van de andere ringstations worden er bij gehaald, maar veel Matkoppen komen er niet te voorschijn. Ook andere waarnemers hebben de Matkop slechts enkele keren gesignaleerd en wijzen er terecht op dat dat niets zegt over het voorkomen van het beestje in de duinen in de jaren dertig. Andere recente cijfers wijzen uit dat ook vandaag de dag het aantal broedgevallen van de Matkop zeer beperkt is.

Intussen verplaatst Eigenhuis de discussie naar Amsterdam en het voorkomen van de Glanskop aldaar. De situatie is daar net andersom dan in Zuid-Kennemerland: Matkop is de algemene soort, Glanskop de zeldzame. Hij krijgt een uitvoerig antwoord van Ruud Vlek, die zich intensief met de materie heeft bezig gehouden. Thijsse lijkt even uit het verbaal strijdgewoel verdwenen.

Wanneer Antje Ehrenburg met cijfers over het broeden van de Matkop in de Waterleidingduinen komt, reageert Eigenhuis. *“De gegevens over de Matkop die weliswaar ‘slechts’, maar tóch, ‘5 maal broedend’ in een zeer beperkt gedeelte van de AWD is genoteerd, zijn erg interessant. Het zou kunnen overeenkomen met een ‘relictpopulatie’ aldaar. Toch zou ik nog wel willen weten of de nesten c.q. de voerende ouders ook waargenomen zijn. Of is ‘broedend’ hier gelijk aan ‘twee of meer maal zingend in de goede tijd aangetroffen?’* Wanneer het om de Matkop gaat, blijft Eigenhuis kritisch ten aanzien van gerapporteerde waarnemingen.

Dan blijft het een tijdje stil. De discussie lijkt over, totdat Tom van Spanje van het vogelringstation AW-duinen acht dagen later de gegevens van 35 jaar vangsten van Matkoppen inbrengt. Zijn vondst van twee nesten Matkoppen in het NPZK in 2004, zo schrijft hij, kon niet worden bevestigd. Als aanvulling presenteert Adriaan Dokter wat meer gedetailleerde gegevens over het aantal vangsten van Matkoppen en Glanskoppen op het vogelringstation AW-duinen.

Poging tot conclusie

Dan acht Rienk Slings het op 20 augustus tijd de balans op te maken van deze e-maildiscussie. Hij houdt het feitelijk en stelt vast dat de Matkop voorkomt in Midden-, Noord- en Zuid-Kennemerland, maar in de duinstreek in de jaren negentig zeer zeldzaam. Hij concludeert dat de Matkop een zeer zeldzame broedvogel is van de duinen van Kennemerland. Sterker nog, schrijft Slings: *“Als je de SOVON-criteria niet helemaal vertrouwt, zou je nog kunnen zeggen: een zeer zeldzame*

vogel in de broedtijd, maar geen zekere broedvogel." Over en sluiten, zou de lezer zeggen, maar niet in dit geval.

Arnoud van den Berg komt een dag later tot heel andere gevolgtrekkingen. Op basis van dezelfde gegevens en vanwege het ontbreken van documentatie- en fotomateriaal en vanwege de moeilijkheidsgraad van de determinatie, wil Van den Berg niet verder gaan dan dat de Matkop "mogelijk" of zelfs "waarschijnlijk (aannemende dat op basis van kansberekening ten minste een aantal ringvangsten goed gedetermineerd is)" in het duingebied voorkomt. Klaas Eigenhuis deelt de conclusies van Van den Berg en herhaalt nog eens zijn stokpaardje "dat het enige wat zeker is dat er regelmatig fouten met de determinatie gemaakt worden". En hij claimt zijn gelijk door als bewezen te veronderstellen dat ook de oude garde van vogelaars fouten heeft gemaakt in de determinatie van Matkoppen.

Vlek noemt in zijn reactie de uitkomst onbevredigend: "Dankzij Klaas zijn we dus weer terug bij af. Ondanks de aangeleverde territorium-opgaven (ook niet veel, maar daar ging de discussie toch niet over, dat het een talrijke broedvogel zou zijn) wordt de discussie weer gereduceerd tot een geloofskwestie." Voorts stelt hij dat de betrouwbaarheid van inventariseranten in het geding is. Vlek wil dolgraag dat de feiten uitsluitend geven, maar aan de hand van zijn verwijzingen naar de literatuur wordt de maillezer niet zo veel wijzer. Net zo min als van de in zijn gedoopte reactie van Eigenhuis op Vlek.

Finale conclusie

Daarmee is het verhaal nog niet af, want Rienk Slings komt weer een week later met een 'finale conclusie', waarin hij de reactie van Arnoud van den Berg op zijn eerdere conclusie "te kritisch" vindt. Slings: "Door de kans op het onterecht aanvaarden van een waarneming tot bijna nul te reduceren, vergroot je onherroepelijk tegelijkertijd de kans op het onterecht verwerpen van juiste waarnemingen. Je kunt de werkelijkheid alleen goed leren kennen door een juiste balans tussen deze twee houdingen. Die van jou is sterk eenzijdig! Daardoor ontnem je jezelf de mogelijkheid om je een juist beeld van de werkelijkheid te vormen." En vervolgens geeft hij een cursus Matkop determineren om te laten zien hoe serieus ervaren ringers met hun vangsten omgaan. "Dus kortom: Ik handhaaf mijn conclusie dat naar mijn mening de Matkop met zekerheid op ringstation Castricum is vastgesteld." Slings vervolgt: "Ook de bewering dat lokale vogelkenners nimmer een Matkop in het NPZK zouden hebben gezien is eenvoudig te logenstraffen! Als we alleen de op de e-mailkring gepubliceerde waarnemingen van de laatste jaren erbij nemen, dan kom ik al op 7 waarnemingen [waarvan 1

'teruggetrokken omdat Chris daar - Bokkendoorns - nog nooit een Matkop had gezien'. Laat staan als we het waarnemingenarchief eens systematisch zouden doorploegen! (Leuk voor de Fittis). Tussen haakjes bij sommige Noord-Kennemerlandse vogelaars staat Zuid-Kennemerland juist bekend als een plek waar je met wat geluk Matkoppen te zien/ horen krijgt...'

Het belangrijkste vindt Slings echter dat plaatselijke vogelaars helemaal niet zo goed op de hoogte zijn van de regionale vogelstand als ze zelf vaak denken. *"Welke lokale vogelaar heeft wel eens in de broedtijd zo'n 80 minuten per hectare op het Naaldenveld doorgebracht ('s morgens vroeg)? En dat geldt voor alle 'uithoeken' van de Kennemerlandse duinen. Lokale niet inventariserende vogelaars daarentegen hoppen van Hotspot naar Hotspot, terwijl inventariseerders ALLES maar dan ook werkelijk ALLES systematisch aflopen. That's the difference! Vandaar dat ik de mening blijf toegedaan dat de lokale vogelaars wel kunnen beweren dat zij het gebied beter kennen, maar dat is gewoon aantoonbaar niet waar. Ik ken menig vogelaar die hele stukken van het duin nog nooit gezien heeft omdat het 'uit de route' ligt of het oninteressant is (saaie naaldbossen!). En zo loop je grote kans om de in zeer lage dichtheden en in oninteressante biotopen broedende vogels als de Matkop te missen."*

Alles bijeen genomen concludeert Slings dat de Matkop ook in Zuid-Kennemerland een zeer schaarse broedvogel is, hoewel het formele bewijs niet geleverd is. Hij vindt steun voor zijn veronderstelling in de eerder genoemde waarneming van Tom van Spanje en in het regelmatig opduiken van de Matkop na systematische gebiedsinventarisaties.

Tegen die tijd begint Adriaan Dokter zijn bijdrage aan de discussie al met de uitroep: Matkop-fetisjisten! Namens ringstation AW-duinen geeft hij aan hoe ervaren de ringers zijn, zoals ook Slings al had opgemerkt. Een Matkop is pas een Matkop als hij voldoet aan duidelijke kleeckenmerken, de Delta-staart en nauwkeurige afmetingen van vleugels en snavel. Opvallend in deze bijdrage is hoe Dokter een deel van zijn eigen bewering ontkracht. Een eerder gevangen vogel presenteert hij als een onmiskenbare Matkop, waarna hij toegeeft dat dit exemplaar door de ringer als een Glanskop is genoteerd. *"Maar ja"*, schrijft Adriaan, *"dat was een minder deskundige ringer"*. Tja, en zo komen de fouten natuurlijk in de wereld.

"De Matkoppen blijven doorsudderen, en de onduidelijkheid blijft", weet Harm Niesen op 1 september. Dat is voor Tom van Spanje aanleiding een wat uitvoeriger toelichting te geven op zijn nestvondsten van de Matkop in het Nationaal Park Zuid-Kennemerland. Teveel onzekerheden weerhielden hem van het claimen van een 'zeker broedgeval'. Voorts sluit Van Spanje ook missers onder ringers niet uit. *"Als ringer en inventarisant ben ik maar al te vaak op het verkeerde been gezet door die*

grappenmakers. Na tienduizenden vogels geringd te hebben is een ding duidelijk: zoveel variatie en atypische zaken in kleden, slijtage, gedrag en roepjes, noem maar op. Er zijn altijd wel vreemde situaties." Volgens Van Spanje moeten vangsten van Matkoppen in het duingebied beter gedocumenteerd worden.

De discussie afgesloten?

Met zo'n algemene conclusie zou iedereen vrede kunnen hebben. Daar lijkt het ook op, want de deelnemers pruttelen nog wat na over de voornaam van L. van 't Sant en de dagboeken van enkele befaamde vogelaars uit vervlogen tijden. En, wat blijkt verder, de deelnemers aan de discussie hoeven zich niet te schamen. Want volgens Van den Berg staat in de Harrap, *"een van de beste vogelfamilieboeken over mezen"* de volgende tekst over de Matkop: *'Closely similar to Marsh Tit [=Glanskop], this [=Matkop] is one of the toughest identification challenges among the titmice. Indeed, not until 1900 was it realised that this species occurred in Britain (when an endemic subspecies [=kleinschmidti: lijkt het meest op rhenanus] was described from specimens collected near Finchley in London in 1897). Recent research has shown that its song varies markedly across its range, but the taxonomic consequences of this have yet to be fully elucidated.'*

Enkele dagen later voert Ruud Vlek in de dan al vijf weken durende discussie de oorspronkelijke tekst van L. van 't Sant op (waarmee het allemaal was begonnen). Het resultaat van al het schrijfwerk op Vogelnet Zuid-Kennemerland is volgens Vlek dat de status van de Matkop van *"extreme zeldzaamheid"* is genuanceerd tot *"relatieve schaarste"*. 't Is maar hoe je het wil zien. Op basis van teksten van Van 't Sant en Thijsse herbevestigt hij zijn eerder uitgedragen standpunt dat de vogelaars van weleer wel degelijk wisten waar ze het over hadden, wanneer ze spraken over verschillen tussen Glanskoppen en Matkoppen.

Vlek maakt er een persoonlijke kwestie van en zo gesteld kan een reactie niet uitblijven. Die komt prompt van de man, die zich het meest aangevallen mag voelen, Klaas Eigenhuis. Die meldt voor de neutrale lezer ten overvloede dat hij Van 't Sant noch heeft willen kleineren noch schofferen.

Daarmee zou de kous op een slordige wijze af kunnen zijn, ware het niet dat Vlek op 14 september nog eens in de herhaling gaat. Niet wat betreft het voorkomen van de Matkop in de duinstreek, maar wat betreft de discussie over hoe goed Jac. P. Thijsse de Matkop kon determineren. De kwestie gaat over een goed 'ornitho-historisch' besef, weten we uit de discussie en oh wee, wie daarin tekort schiet. Evident, schrijft Vlek, dat is Klaas Eigenhuis. Vlek staft zijn bewering met citaten uit 'Het

Vogelboekje', 'De Levende Natuur' en 'Het Vogeljaar' en maakt op zijn zachtst gezegd aannemelijk dat Thijasse vanaf 1925 het onderscheid tussen Glanskop en Matkop goed kon onderbouwen.

Eigenhuis bestrijdt dat ook niet in zijn reactie. Wel toont hij zich aanzienlijk kritischer ten opzichte van ornithologische uitspraken en beweringen uit het eerste kwart van de vorige eeuw. Hij neemt aan dat er veel fouten zijn gemaakt en pleit ervoor de bezem te halen door een groot aantal waarnemingen en vooral waarnemingen over niet-dwaalgasten. Volgens Eigenhuis komt zo'n onderzoek ten goede aan de stand van zaken over de kennis van de Nederlandse vogels. Waarmee we toch nog positief deze intense discussie kunnen afsluiten.

Hoe waardevol ook, duidelijk blijkt dat zo'n gedachtewisseling via internet ook nadelen heeft. De discussie heeft de neiging zich toe te spitsen op details (al dan niet relevant) en/of een persoonlijk karakter te krijgen. De computer nodigt in dit soort gevallen blijkbaar uit tot een impulsieve reactie, waarin schrijver gemakkelijk zijn gelijk probeert te halen dan wel zich heel snel aangevallen voelt. Dat vertroebelt de uitwisseling van argumenten, wat zo'n discussie juist voor minder geschoolde vogelaars zo boeiend maakt. Want, zeg zelf, de deelnemers hebben er buitengewoon veel tijd ingestoken en veel informatie verzameld om hun standpunt recht te doen. Dat is puur genieten, zelfs wanneer het debat door persoonlijke aanvallen een geur van mest meekrijgt. Maar in het algemeen is het niveau hoog en is de discussie waardig. Een reden te meer voor de redactie van de Fitis om een samenvattende weerslag van de discussie op te nemen. Opdat anderen er hun voordeel mee kunnen doen of er inspiratie in vinden om over andere, net zo boeiende onderwerpen de pen ter hand te nemen.

En de Fitis-redactie zou de redactie van Fitis niet zijn als ze de diverse mailers niet aan hun jasje hadden getrokken om een en ander samen te vatten in een doorwrocht stuk voor Fitis. Rienk Slings was ook al benaderd door de redactie van Tussen Duin en Dijk, maar hij zal zijn stuk over het voorkomen van Matkop in de duinstreek ook aan Fitis aanbieden. Een historisch overzicht van het voorkomen zit er voorlopig helaas niet in. Daarvoor zult u de VZK-mailtjes van eind juli tot half september moeten doorspitten.

Gumbah

